

РЕЦЕНЗИЯ

От доц. д-р Христо Делчев Мавров,

научна специалност „Политическа икономия” (Обща икономическа теория)

Относно: дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор”, професионално направление 3.8. Икономика, докторска програма “Политическа икономия“

Автор на дисертационния труд: Зиад Али Хюсеин Абу-Хамед

Тема на дисертационния труд: Влиянието на социалния капитал върху успеваемостта на учениците от средните училища в Западния бряг

Основание за представяне на становището: участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд съгласно Заповед № 956/19.12.2023 на Ректора на ВСУ „Черноризец Храбър“.

1. Информация за дисертанта

Видно от представената автобиография, докторантът Зиад Али Хюсеин Абу-Хамед е завършил висше образование в университет Бирзейт, Република Израел през 1999 г. като бакалавър със специалност Математика (B.Sc in Mathematics). През 2004 г. получава степен магистър по Икономикс (MA in Economics) в същия университет. В периода 2004-2006 г. се обучава във Витлеемски университет и получава педагогическа квалификация за учител по Математика. Зиад Али Хюсеин е натрупал значителен преподавателски опит като учител по математика в средно училище в град Рамала, Република Израел от 2001 г. и като лектор в Сахнин колеж, Йерусалим от 2012 г.

Зиад Али Хюсеин се е обучавал по докторска програма “Политическа икономия“ към катедра „Икономика” на ВСУ „Черноризец Храбър” от 2014 г. като докторант на самостоятелна подготовка.

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

Дисертационният труд е в обем 192 стр., от които 165 стр. основен текст. В края на дисертацията, след основния текст, подходящо са оформени : списък с таблици и фигури, и приложения, включващи използвани въпросници за проведените анкети. Списъкът с литература съдържа 170 източника. Сред тях се открояват както по-стари

произведения на класици като Адам Смит (1776) и Йозеф Шумпетер (1936), така и нови произведения от 2017 и 2020 година.

В структурно отношение основният текст включва всички необходими елементи на един дисертационен труд: въведение, съдържание, представено в 4 глави и заключение.

Теорията за социалния капитал възниква през осемдесетте години на 20. век и предоставя една възможност да се обяснят разликите в икономическото развитие на отделни страни, които традиционната теория за икономическия растеж и ендегенната теория за растежа не могат да дадат. Независимо от трудностите при дефиниране и особено при измерване на категорията социален капитал, изучаването на причините за богатството на народите изисква по-широко третиране на факторите за икономическото развитие. Теорията за социалния капитал е гранична област между икономиката и социология и нейното развитие ще допринесе за по-пълно изясняване на условията, водещи до ускорено развитие.

Една от характерните особености на съвременната икономика е, че тя се променя в посока към икономика на знанието, в която знанието се превръща в основен продукт от една страна, но и същевременно в основен актив за създаване на нова стойност от друга страна. При тези условия главна движеща сила на тази нова икономика стават образованието и човешкият капитал.

В този смисъл не подлежи на съмнение оценката, че избраната от автора тема за изследване ролята на социалния капитал върху успеваемостта на учениците в средните училища на Западния бряг (Република Израел) представлява *актуален* за теорията и управленската практика в училищата на Палестина проблем.

Тази проблематика, в контекста на посочения от автора обект и предмет и неговата практическа насоченост към образователната сфера на Западния бряг, е слабо изследвана, и почти отсъстват публикации на арабски език. Това е сериозно основание за извеждането на значими научно приноси, имащи приложен характер.

Целта на изследването е „да разберем по-добре моделите и детерминантите на успеха в средните училища сред учениците в Западния бряг“ и по-конкретно ролята на неучилищните фактори (стр. 10 от дисертацията). В автореферата целта е представена по-обобщено като изследване на “*влиянието на социалния капитал върху успеха на учениците от средните училища в Западния бряг*“ (стр.6 на автореферата).

Обект на изследването е успеваемостта на учениците от средните училища на Западния бряг.

Предмет е влиянието на социалния капитал върху успеха на учениците. И по-конкретно разкриване на ролята на неучилищните

фактори върху тази успеваемост с акцент върху фактора семейна среда и семейни връзки.

Необходимо е да се подчертае, че така поставената цел и очертани обект и предмет са в логически синхрон с темата на дисертацията. Поставените ограничения на анализа (по разбираеми политически причини се разглежда успехът на учениците от средните училища в конкретен географски район-Западния бряг) позволяват пълнота и задълбоченост при анализа и прецизност при формулирането на изводи .

За постигане на целта са изведени задачи, които съдържат теоретични, методологични и практико-приложни аспекти.

В теоретичен план изследването се основава на теорията за социалния капитал, представена от американския социолог Джеймс Колман. Основно твърдение на Колман от 1988 г. е, че социалният капитал в семейството и общността е основен фактор за създаването на човешки капитал. С други думи, ученици, които растат в общност и семейна среда, характерни с повече социален капитал, ще се справят по-добре в училище.

В контекста на разбирането на социалния капитал на Дж.Коулман в дисертацията се обособяват четири форми на родителски отношения: родителско наблюдение, родителска подкрепа, време, прекарано с родителите, и солидарност между поколенията посредством познаване на приятелите на децата, както и родителите им. На тези въпроси са посветени глава 1 и глава 2 на дисертационния труд.

В методологичен план се разработва методика, подбират се променливи и се конструират индекси за измерване на социалния капитал в контекста на възприетата от автора дефиниция за социален капитал.

За решаването на задачите, имащи практико-приложен аспект, са формулирани 10 научно-изследователски въпроси и 6 хипотези (стр.11-12 на дисертацията и стр.16-17 на автореферата). Научно-изследователските въпроси са:

1. Има ли полът отношение към успеха в средното училище?
2. Свързва ли се местожителството положително с успеха в средното училище?
3. Семейната структура свързана ли е положително с успеха в средното училище?
4. Финансовото състояние на семейството свързано ли е положително с успеха в средното училище?
5. Образованието на родителите свързано ли е положително с успеха в средното училище?
6. Отсъствието от училище свързано ли е положително с успеха в средното училище?
7. Времето, прекарано с родителите, свързано ли е положително с успеха в средното училище?
8. Свързана ли е солидарността между поколенията положително с

успеха в средното училище?

9. Дали родителският контрол е свързан положително с успеха в средното училище?

10. Родителската подкрепа свързана ли е положително с успеха в средното училище?

Изследователските хипотезите имат за цел да проверят статистическата значимост на факторите: пол, местожителство, семейна структура, финансово състояние на семейството, образование на родителите, отсъствие от училище, време, прекарано с родителите, солидарността между поколенията, родителския контрол и родителската подкрепа при ниво на доверие 0,05. На това са посветени глава 3 и 4.

В практико-приложен план се разработват пет регресионни модели, изследващи влиянието на различните променливи, отразяващи социалния капитал, върху успеваемостта на учениците на Западния бряг.

Основната теза, която се защитава е, че социалният капитал, в частност семейната среда, влияе върху успеха на учениците от средните училища в Западния бряг

За доказване на дисертационната теза съдействат както точно формулираната цел, добре изведените задачи, ясно поставените научно-изследователски въпроси и подходящо избрани и коректно приложени статистически методи за анализ.

Авторът използва 170 литературни източника, включително по-стари такива на класици на икономическата теория като Адам Смит (1776) и Йозеф Шумпетер (1936) и по нови източници от 2017 и 2020 година. Посочената научна литература и като обем, и като автори, категорично доказва, че дисертантът Зиад Али Хюсеин Абу-Хамед познава теорията на социалния капитал и методическия инструментариум за изучаване на неговото влияние, по-специално върху успеха на учениците в средните училища.

И накрая, не трябва да се отминава ясният и точен в терминологично отношение стил на изложение, което е доказателство за дълбоко навлизане и разбиране на теорията за социалния капитал, ролята на семейството за успеваемостта на учениците, в т.ч. и тези със специални потребности, в специфичните условия на Западния бряг.

3. Оценка на научните и научно-приложни приноси

Пред нас е научно изследване, което заслужава висока оценка за поетото предизвикателство да се изследва един недостатъчно проучен за Западния бряг научно-приложен проблем, през призмата на теорията за социалния капитал и по-точно през теоретичната рамка, зададена от Коулман .

Последователното прилагане на системния подход и използването на статистически методи за анализ води към успешно доказване на авторската теза. Това ни дава основание да открием основните научни приноси, които имат научно-приложен характер и могат да се сведат до следните няколко пункта:

1. Изследвана е връзката между социалния капитал и успеваемостта на учениците от средните училища в Западния бряг, като е поставен акцент на влиянието на семейната среда върху постиженията на учениците. По-конкретно е изучено влиянието на т.нар. „семейни фактори“, определящи ролята на социалния капитал: родителска подкрепа; образование на родителите; структура на семейството; финансови възможности на родителите; степента, в която родителите познават приятелите на децата си и ги подкрепят в социалните им контакти.

2. Направен е сравнителен анализ на връзката между социалния капитал и успеваемостта на учениците в средното училище в различни страни с тази в Западния бряг. Използвана е информация за осем града в пет различни европейски държави: Букурещ в Румъния, Каунас, Клайпеда и Вилнюс в Литва, Рейкявик в Исландия, Рига и Юрмала в Латвия и София в България.

3. Предложена е методика за измерване на влиянието на социалния капитал върху успеваемостта на учениците от Западния бряг, като са обработени данните от емпирично проучване на резултатите от постиженията на учениците в пет града от Западния бряг.

4. Специално внимание заслужава анализът в теоретичен и емпиричен план на социалния капитал в семействата с деца с увреждания. Установена е положителната роля на родителската подкрепа за децата в неравностойно положение. Открити са проблемите, с които родителите на деца с увреждания се сблъскват в обществото.

Не смятам, че претенциите за принос, формулирани под номер 5 и 6 в автореферата са основателни. Съвременните тенденции в икономиката на знанието и необходимите за това умения на обучаемите са широко дискутирани в литературата. Това се отнася и до очертаване на ролята на социалния капитал в икономиката на знанието и възможната промяна на труда и социалния живот на хората.

4. Оценка на публикациите по дисертацията

Направените публикации са 4 на брой. Това са статии, сред които една е в съавторство с научния ръководител. Две от статиите са в списания на ВСУ, а две са извън него. Три от статиите са на английски език и една е на български език. Те са по същността на дисертационния труд и представят основните идеи и изводи на докторанта за ролята на социалния капитал за

повишаване на успеваемостта на учениците на Западния бряг. Публикациите са направени след 2021 година.

5. Оценка на автореферата

Авторефератът, в обем от 36 страници, е достатъчно подробен, отразява точно и логически последователно направеното изследване и откроява основните приноси.

Техническа неточност е разминаването в номерацията на някои параграфи в глава първа на автореферата и на дисертацията.

6. Критични бележки, препоръки и въпроси

Позволявам се да направя няколко бележки и да отправя някои препоръки за бъдещата научна работа на докторант Зиад Али Хюсеин

1. Част от параграфите на дисертацията са развити твърде схематично. Например в глава Втора това са параграфи: 2.9.3, 2.9.4., 2.9.6 и 2.9.10 (Техническа забележка: някои параграфи в глава 2 са номерирани неточно: например 1.4., 1.5, 1.10 и т.н., вместо 2.4, 2.5, 2.10 и т.н.)

2. Този схематизъм на места е пренесен и в глава Четвърта, където е необходимо по-конкретно и по-обстоятелствено обосноваване на посочените положителни или отрицателни връзки между независимите променливи и зависимата променлива при прилагането на множествения дисперсионен анализ.

3. При многофакторен дисперсионен анализ е възможна взаимозависимост между някои от независимите променливи. Например образование на родителите и финансово състояние на семейството. Ако при подобен анализ се докаже значима взаимозависимост, то това може да доведе до редуциране на някои променливи в моделите.

4. При представянето на базовия регресионен модел за статистическо изследване на стр.136 от дисертацията е по-добре пряко да се посочат кои променливи се означават с x_1 , x_2 и т.н до x_8 , а не това да се прави чрез техните коефициенти a_1 , a_2 и т.н. до a_8 .

Препоръки за бъдещата работа

1. При бъдещи научни публикации, имащи характер на монографии, посоченият по-горе схематизъм би могъл да се избегне чрез подходящо окрупняване на параграфите.
2. Формулирането на научно-изследователските въпроси и на изследователските хипотези може да се вгради по-убедително чрез извеждането им на основата на качествения теоретичен анализ, включващ анализ и на съществуващата научна литература и водените в нея дискусии.
3. По-категорично обвързване на посланията към правителствената политика с резултатите от дадено изследване.

5. Заключение

Посочените от мен бележки имат по-скоро технически характер и не намаляват достойнствата на направеното изследване. За мен е безспорно, че представеният за защита дисертационен труд отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав и доказва способността на докторант Зиад Али Хюсеин Абу-Хамед да формулира и изследва актуален научен проблем и да достига до значими за икономическата теория и практика теоретични и приложни резултати. Отчитайки несъмнените достойнства на научната разработка давам положителна оценка на дисертационния труд и гласувам за присъждане на образователната и научна степен „доктор” на Зиад Али Хюсеин Абу-Хамед по направление 3.8.Икономика, ДП „политическа икономия“.

17.01.2024

гр. Варна

Подпис:

(доц. д-р Христо Мавров)